

Л.Ю.Памірська

Житомирський державний університет імені І.Я.Франка

**МОВНА ОСВІТА ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН ВОЛИНИ ПОЧ. ХХ ст. У КОНТЕКСТІ
ПОЛІТИКИ МІНІСТРА ОСВІТИ ІВАНА ОГІЄНКА**

У статті аналізуються підходи до мовної освіти нацменшини, які видаються перспективними з погляду процесів державотворення у сучасній Україні.

Ключові слова і словосполучення: національні меншини, мовна освіта, державотворення, іноземні мови, рідна мова, вторинно рідна мова.

У кожній демократичній країні навіть велика етнічна група, яка заявила про себе та утворила певні соціальні інституції, може претендувати на державну підтримку розвитку своєї культури, освіти. Україна, ухваливши в перший рік існування самостійної держави Декларацію прав національностей, виявила розуміння сучасних тенденцій у галузі суспільного та культурного життя. Загальний напрямок етнополітики України відповідає нормам демократичного суспільства. «При забезпеченні осіб, які належать до національної меншини, Україна виходить з того, що вони є невід'ємною частиною загально визнаних прав людини, а самі нацменшини поступово перетворюються на стійкий структурний елемент українського суспільства» [1, с.39].

Останнім часом відчутні певні зрушення у науково-гуманітарній сфері української культури, українська культурологічна думка виходить з наукової кризи. Однак досі недостатньо дослідженими залишаються такі визначальні чинники культурно-етнічного самоусвідомлення нації, як етнографія, шкільництво, зокрема, з урахуванням особливостей українського гуманізму, природи та розвитку української ментальності. Не можна залишити поза увагою такий факт, як досягнення української культурологічної думки кінця ХІХ — поч. ХХ ст., що сприяло розвитку та увиразненню національної ідеї, формуванню національної свідомості етносу.

У той час на тлі суспільних утисків, заборон та переслідувань української мови та української культури все більше голосів звучить на захист української культури. І.Франко, як слушно зауважує І.Тюрменко, обґрунтовано розвиває тезу про плюралізм національних культур, які народжувались внаслідок різних «життєвих обставин людського роду» [2, с.14]. Можна стверджувати, що саме ідеї видатного українського ученого-гуманіста Івана Франка живили культурологічну думку на поч. ХХ ст., в умовах розвитку УНР.

Мета нашого дослідження — проаналізувати вплив політики міністра освіти І.Огієнка на розвиток мовної шкільної освіти національних меншин України, зокрема, на Волині на поч. ХХ століття,

з'ясувати характер діяльності національних закладів Волині, також визначити перспективні тенденції підходу до мовної освіти у зазначений період, на основі відомих та маловідомих джерел виявити ідею циклічного розвитку міжетнічної культури.

Початок ХХ ст. позначений диференціацією національної української свідомості та свідомості національних меншин, орієнтацією на державотворення, на забезпечення свого місця у структурі українського суспільства. Найбільш потужними були національні рухи поляків, чехів, євреїв, угорців (само собою – українців). Українці зазнали великого асимілятивного впливу з боку панівної російської нації, менше – з боку поляків, які залишалися політичною та культурною елітою. Євреї, в свою чергу, також мали вплив на етнополітичну ситуацію в Україні. Інші (німці, болгари, греки, кримські татари, вірмени, асирійці, цигани, шведи) такого впливу не мали. Проблема етнокультурних потреб національних меншин порушується Центральною Радою на державному рівні – це напрям державної політики УЦР. Фундатор цієї політики М.Грушевський підкреслював необхідність «повноти національного життя».

До кінця 20-х рр. етнополітичні процеси уже стабільні, розмаїття національного буття стало викликом тоталітарному режимові, спрямованому на уніфікацію, знеособлення суспільства.

Національно-визвольний рух, культурні події 20-30-х рр. загалом обумовили та виявили такі риси української ментальності, як толерантність, терпимість, шанобливість у ставленні до культур меншин.

Аналіз праць, присвячених історії української культури (А.Козаченка, І.Крип'якевича, Д.Антоновича та ін.), свідчить, що головним принципом історизму є фактичне наповнення змісту культури, відтворення форм функціонування української культури. Перспективою є теза про культурні взаємовпливи та перехрещення, що забезпечує високу життєздатність кожної національної культури. Світова культурна єдність уявляється саме у національному розмаїтті. У цьому зв'язку є потреба звернутися до оригінальної «Науки про рідномовні обов'язки» Івана Огієнка. У 1935 році ця наука, як зазначають сучасні дослідники, не мала попередників.

Основний зміст «Науки про рідномовні обов'язки» – це окреслення шляхів розвитку рідномовної політики, що передбачає і розвиток мови провідної нації як державної мови, і єдність материнської культури з культурою еміграції, і вільний розвиток культур нацменшин. Зокрема, розвиток культур нацменшин учений розглядає як фактор гармонійних стосунків з іншими народами, як фактор політичної стабільності Української держави. Цікаво, що духовну культуру учений розглядав як інтелектуальний стан народу, що охоплює науку, віру, переконання, звичаї, етику і т.п., що може вагомим впливати або обумовлювати розвиток окремої людини і суспільства, народу в цілому, визначає місце народу у світовій спільноті. І.Огієнко відкидав думку про класовість характеру культури, бо в її творенні як єдиному процесі беруть участь різні верстви суспільства. Він притримувався ідеї плюралізму та рівноправності

культур. Ідею циклічного розвитку людства І.Огієнко розглядав як відродження духовного життя, як, передусім, встановлення гуманних взаємин між людьми та людськими спільнотами, гармонійних стосунків, та взаємодії людей, природи, суспільства.

Особливого звучання набуває суголосна нашому часові культурологічна концепція І.Огієнка. Зокрема, притягує ідея становлення незалежних держав у безпосередній залежності від рівня розвитку духовної культури, основою якої є національна мова. Учений ніби розвиває моральну сентенцію давніх: «Чия мова — того й держава». З розвитком мови розвивається й національна культура, сама нація, а з нею — й держава.

Тільки соборна літературна мова, спільна для всіх племен, дає можливість народові стати державним. Це одна з основоположних ідей концепції Івана Огієнка. В умовах державності розвивається й рідна мова національних меншин, а рідна мова, за І.Огієнком, — це «найголовніший ґрунт, на яким духовно зростає і цвіте нація» [3, с.6].

Особливого звучання набирає у наші дні висновок І.Огієнка: «Мова — це наша національна ознака, в мові наша культура, сутність нашої свідомості. Мова — це форма нашого життя, життя культурного й національного... Мова — душа кожної нації, її святощі, її найцінніший скарб. І поки житиме мова, житиме й народ як національність. Не стане мови — не стане національності і вона геть розпоршиться поміж дужчим народом. От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань.

Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби забронити нашу мову та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, похаєш, куди забажаєш» [4, с.149].

Держава має розвивати літературну мову через пресу, школу, театр, кіно та інші інституції, які «зобов'язані вживати доброї соборної літературної мови», проте має створити сприятливі умови й для розвитку мов національних меншин. Нехтування цією умовою може призвести до «мовного винародовлення», що є найплодовитішим ґрунтом для різних злочинів. Нехтування цією умовою може зробити недержавні народності держави неприхильниками, а це загрожуватиме політичній силі нації. «Кожна держава, що дбає про своє майбутнє, мусить давати своїм меншинам повну змогу нормально розвивати свої літературні мови» [3, с.8].

«Держава, що не дає своїм меншинам змоги нормально розвивати свої літературні мови, робить із них своїх неприхильників, що завжди загрожуватимуть політичній силі її» [3, с.8].

Тим часом, наголошує І.Огієнко, державна мова забезпечить загальнонаціональну єдність, «за якої всі нації боронять одна одну», наявність же двох чи більше державних мов призведе до розколу, до роз'єднання націй. Як учений-філолог, історик, державний діяч, І.Огієнко сам подає взірець шляхетного, інтелігентного ставлення до іноземних мов та їх носіїв. Ще за часів навчання у Київському універси-

теті св. Володимира вивчав російську і церковнослов'янську, чеську, польську, сербську, латину, старогрецьку, санскрит. Пізніше вивчав болгарську, німецьку, інші європейські мови, іврит. Втілюючи в житті ідею створення Кам'янець-Подільського державного українського університету, звернувся з самого початку до керівників польської та єврейської общин у місті з пропозицією підтримати цю ідею на вигідних умовах. Старався завжди дотримуватися обіцянок, зокрема, вперше на теренах царської Росії відкрив в університеті кафедру полоністики. Тому національні меншини у Кам'янці-Подільському з вдячністю відгукувалися про діяльність ректора університету, пізніше — міністра освіти І.Огієнка.

І.Огієнко як міністр народної освіти уряду УНР всіляко підтримував різномовну політику щодо національних меншин. І це тоді, коли в результаті більш ніж 250-річної русифікації, в Україні не було жодної української вищої школи (університети в Києві, Харкові та Одесі не були українськими), не було українських середніх шкіл. Міністр І.Огієнко створив концепцію національної системи шкільної та вищої освіти в Україні — національної за характером, наукової — за способом організації. У цій площині увагу привертає висновок професора Мічиганського університету (США) Р.Шпорлюка: саме з усвідомлення себе як етносу, як нації, як дійової особи історії і сучасного світу починається національне відродження. Автор звертає увагу на надзвичайну складність культурних процесів на території, яку у ХХ ст. уперше на картах названо Україною. Величезним досягненням, успіхом української ідеї є сам факт, що такі неподібні до себе території, з такими відмінностями у релігії, політичній історії соціальної структурі об'єдналися як Україна [5, с.159-167].

На теренах Волинської губернії у 20-х рр. ХХ ст. діяла ціла низка етнопонаціональних шкіл: польських, єврейських, німецьких тощо. Мережа шкіл нацменшин тут була значно більша, ніж в інших регіонах України, що суттєво вплинуло на тенденцію їх зростання в роки коренізації.

Варто звернути увагу на виразну тенденцію у школах представників нацменшин Волині початку ХХ ст. вивчати, окрім рідної мови (польської, чеської, єврейської та ін.), іноземну мову (французьку, англійську, німецьку тощо), а також мови міжетнічного спілкування — українську та російську.

Національна освітня політика часів коренізації мала на меті забезпечити відкритість до інших культур, передусім до українського та інших етносів, що живуть поряд. Не менш важливим було і те, що в середовищі чисельної нації українців розвивалось доброзичливе ставлення до носіїв інших культур та мов. Вивчаючи, окрім рідної мови, вторинно рідну мову у представників нацменшин формувалась позитивний образ титульної нації.

Нові європейські мови (французька, німецька, англійська) у контексті освіти представників нацменшин сприяли гармонійній взаємодії між культурами, основою якої є принципи інтеграції — «сумісність,

коли різні культури зберігають свою індивідуальність, але об'єднуються в єдине суспільство» [4].

За такого типу між культурної взаємодії представники різних етносів не тільки сприймають інший спосіб життя, а й знаходять позитивні моменти у розбіжностях.

Кожен з нас сьогодні є свідком того, у яких складних суспільно-політичних умовах відбувається українське державотворення, становлення України культурної. Концепція І.Огієнка цікава з погляду його державотворчої діяльності як в перші роки УНР, так і з погляду сучасного життя України у культурологічному вимірі. Поволі повертається істинна суть слова. Прагнемо жити у плюралізмі думок, у толерантності, маємо прислухатись до поглядів та переконань інших.

Михайло Грушевський, фундатор української державної етнополітики, писав у ХХ ст. про людей, які «... тільки згідно з українцями раді працювати для добра краю, добиватися для нього свободи і долі. З ними українці будуть порозуміватися у всім, що торкається нового ладу на Україні. Спільно з ними вони постараються упорядкувати нове життя так, щоб воно було добрим не тільки для самих українців, і для всіх тих інших народностей, яких історична доля розселила на Україні, і які хочуть теж бути її добрими, вірними синами, разом з українцями» [7, с.113].

Досліджені джерела конкретизують наші уявлення про складний процес шкільництва на початку бурхливої доби ХХ ст. та допомагають узагальнити перспективні тенденції підходу до мовної освіти представників нацменшин у зазначений період, зокрема:

- формування позитивного образу як титульної нації, так і етнічних меншин;
- на основі принципу інтеграції залучення до між культурної комунікації;
- забезпечення сприймання суспільства, що складається з окремих частин як цілісної структури.

Стаття не вичерпує всіх аспектів означеного дослідження і потребує подальшого глибшого висвітлення.

Список використаних джерел:

1. *Євтух В.* Етнополітика в Україні. Правничий та культурологічний аспекти. — К.: Фенікс, 1997. — С.39.
2. *Тюрменко І.* Історико-порівняльний аналіз українських культурологічних концепцій ХХ століття // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Наук. зб. Серія історична та філологічна. Вип. І. — Кам'янець-Подільський, 2003. — С.14.
3. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. Незабутні імена української науки. Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження проф. І.Огієнка (26-27 травня 1992 року). — Львів, 1992. — С.3-16.
4. *Огієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя / Репринтне видання 1918 р./ — К., 1991. — 272 с.

5. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII — початку XX ст. / Україна. Наука і культура. Вип. 25. — К., 1991. — С.159-167.
6. Furnham A., Bochner S. Culture shock. — №4. — 1986. — 205 с.
7. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К.: Т-во «Знання України», 1991. — 240 с.

The approaches to linguistic education of national minorities which are perspective in Ukraine stateforming processes are analyzed in the article.

Key words and word-combinations: national minorities, linguistic education, foreign languages, mother tongue, stateforming process.

Отримано: 29.08.2007 р.

УДК 070 (569.1+477) (09)

Каміран Шейхо

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИРІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Порівняно основні віхи зародження, розвитку і становлення сирійської і української преси. Зосереджено увагу на тематичних напрямках публікацій, окреслено головні функції сирійських і українських газет.

Ключові слова і словосполучення: Сирія, Україна, преса, колоніалізм, незалежність, журналісти, професійна майстерність, гуманізм, моральність.

Особливості розвитку, становлення, функціонування преси у кожній країні зумовлені, як підкреслював професор В.Й.Здоровега, історичною, політичною, економічною ситуаціями [2, с.5]. Ознайомившись із історією сирійської і української преси, помітимо чимало подібних сторінок. Сирія, як і Україна, століттями були підневільні. Сирію під ігом утримувала Османська, а Україну — Російська та Австро-угорська імперії.

Першою газетою в Україні, що здебільшого відповідала нинішнім уявленням про періодичне видання була «Gazette de Leopold» («Львівська газета»), яку впродовж 1776 р. видавав у Львові французькою мовою «шевальє» Оссуді [4, с.5]. З липня 1783 р. німець Іван Фрідріх Шіц приступив у Львові до видання тижневика польською мовою «Pismo uwiadamiajace Galicji» («Галицькі повідомлення»), який виходив до кінця року, а в січні 1784 р. видавався під назвою «Lwowskie pismo uwiadamiajace» [4, с.10]. Уперше в Україні, у Львові, почали видавати й газету, призначену не для масового читання, а для конкретної аудиторії — часопис «Lemberger k. k. privilegirtes Intelligenz-Blatt» («Львівський цісарсько — королівський привілейований листок для інтелігенції») [4, с.11].